

Eugen Băzgu, Mihai Ursu

ARHITECTURA POPULARĂ DIN ZONA ORHEIULUI VECHI

Ghid practic

Chișinău 2005

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare

Eugen Bâzgu, Mihai Ursu

ARHITECTURA POPULARĂ DIN ZONA ORHEIULUI VECHI

Ghid practic

Chișinău 2005

Cartea abordează valorile arhitecturii populare din zona Orheiului Vechi în contextul dezvoltării durabile a turismului. Ea este destinată unui cerc larg de cititori pentru a înlesni cunoașterea adevăratelor tradiții ale arhitecturii populare din zonă, a contribui la prețuirea, protejarea și continuarea lor. În arhitectura populară tradițională intră tot ce au construit, zidit și meșterit oamenii timp de secole: case, beciuri, mori, fântâni, garduri, acareturi, etc., adaptându-le mereu la relieful și bogățiile naturale de aici. Satele din preajma Orheiului Vechi au contribuit cel mai mult la constituirea arhitecturii populare din piatră într-un stil nemaiîntâlnit în alte țări. Acest tezaur arhitectonic are valoare atât națională cât și europeană, și constituie o atracție pentru turiștii străini care vizitează Orheiul Vechi. Curiozitatea străinilor pentru bogățiile arhitecturale de la Orheiul Vechi poate servi ca un argument în plus pentru localnici, ca să păstreze ceea ce au moștenit din bătrâni sau au construit ei înșiși, făcând locurile și mai frumoase.

Foto digitale: **Eugen Bázgu, Mihai Ursu**

Lectură text: **dr. Varvara Buzilă**

Design și procesare computerizată: **Mihai Băț**

Cuvânt către cititor

Orheiul Vechi este un muzeu sub cerul liber cu monumente istorice, culturale, arhitecturale și naturale. O parte componentă a acestui spațiu sînt și satele Trebujeni, Butuceni, Morovaia. Potențialul antropic și natural cu valoare de unicat de la Orheiul Vechi predispune includerea lui în Lista patrimoniului mondial UNESCO, care numără la moment peste 800 de monumente antropice și naturale, avînd valoare universală. Includerea Orheiul Vechi în această listă a patrimoniului protejat de UNESCO presupune promovarea lui pe plan internațional ca o destinație turistică de importanță mondială. Iar industria turismului, este recunoscută ca cel mai dinamic sector al economiei, care generează venituri, locuri noi de muncă, servește drept catalizator pentru alte sectoare economice, asigură o dezvoltare locală durabilă, etc.

Odată cu începerea implementării conceptului de dezvoltare durabilă a turismului rural tot mai mulți săteni se antrenează în prestarea serviciilor turistice. Astfel, ei beneficiază de venituri economice suplimentare, au posibilitatea de-a valorifica produsele obținute în propriile gospodării, contribuie direct la îmbunătățirea aspectului localităților și la dinamizarea procesului de creștere a nivelului vieții. Sătenii sînt responsabili de calitatea serviciilor acordate oaspeților. Cu cît mai mulțumiți rămîn vizitatorii de serviciile oferite (masă, cazare, odihnă, excursii sau altele), cu atît mai mulți vor dori să găzduiască și pe viitor în gospodăriile localnicilor. Și invers.

În contextul dezvoltării echilibrate a turismului, este foarte important să se păstreze la maxim monumentele de arhitectură populară existente. Întreaga societate trebuie să participe la îngrijirea și continuarea acestor vechi tradiții arhitecturale, în special, administrația publică locală, intelectualitatea satelor, societatea civilă. Tradițiile pot fi reluate și în cadrul edificării noilor construcții, care trebuie să se armonizeze în structura stradei sau a hudiței satului, formată în decursul secolelor, unde fiecă cotitură sau fiecă copac sînt istorice, pline de farmec. Desigur întreaga comunitate trebuie să contribuie la păstrarea coloritului arhitectural specific zonei.

Astfel, s-a impus necesitatea elaborării prezentei lucrări, care reflectă caracteristicile principale ale arhitecturii tradiționale de la Orheiul Vechi și urmează să servească drept îndrumar practic tuturor celor care doresc să-și reorganizeze gospodăriile, pentru a le include în circuitul turistic sau pentru a le face, pur și simplu, mai atrăgătoare.

În lucrare sînt prezentate imagini ale celor mai caracteristice forme arhitecturale tradiționale din zona Orheiul Vechi (case, băști, beciuri, ansambluri de porți, garduri, fîntîni, izvoare și alte elemente adiacente), diferite elemente arhitecturale (stilpi de casă, capiteluri, parapete, frontoane, hogeaguri, ancadrame de uși, ferestre, etc.), care trebuie conservate și protejate, pentru a servi și mai departe drept modele în dezvoltarea arhitecturii din aceste sate. Recomandăm, de asemenea, cele mai răspîndite ornamente utilizate pentru împodobirea elementelor arhitecturale. Este foarte important să fie păstrate proporțiile și stilul lor. Desenele tehnice și îndrumările practice expuse în această carte pot fi foarte utile atît pentru restabilirea elementelor tradiționale la construcțiile deja existente, cît și pentru utilizarea lor în construcțiile noi. Sperăm că ele vor contribui la cunoașterea specificului și frumuseții arhitecturii locale autentice, îndrumând la păstrarea străvechilor tradiții și la reconstituirea spațiului cultural autentic care a pierdut mult din pitorescul multicolor de altă dată în urma folosirii nechibzuite a cimentului și a foilor cenușii de ardezie cu proprietăți nocive și devastatoare pentru tot ce în construcție se numește tradiție. Este timpul potrivit să

constientizăm necesitatea păstrării acestei moșteniri și transformării ei într-un produs turistic de excepție.

Pentru a înlesni accesul utilizatorilor acestei lucrări și a o face cât mai utilă mai multor categorii de oameni, am inclus în ea toată diversitatea elementelor și formelor arhitecturale descoperite la Orheiul Vechi, propunând spre a fi reactualizate cele mai reușite și mai tipice modele. Desenele tehnice, reproduse fidel după monumentele descoperite prin sate, sperăm să fie de un real folos meșterilor și gospodarilor în general.

Gîndită în acest mod, lucrarea oferă mai multe posibilități practice și e destinată diverselor categorii de utilizatori. În primul rînd, ea va servi ca îndrumar practic în activitatea primăriilor privind susținerea concretă a tradițiilor de arhitectură, în activitatea gospodarilor care vor să-și reorganizeze gospodăriile în conformitate cu specificul arhitectural istoric, în ajutorul întreprinzătorilor care vor să desfășoare activități economice în această zonă pentru deservirea turiștilor. Ea contribuie în mod direct la realizarea Strategiei de Dezvoltare Durabilă a Turismului în Republica Moldova, aprobată în 2002, și mai concret la diversificarea produsului turistic în zona Orheiului Vechi.

I. Constituirea specificului arhitecturii tradiționale din zona Orheiul Vechi

Din timpurile cele mai vechi, omul a apreciat calitățile pietrei și a utilizat-o în diferite domenii ale activității sale, dar cel mai mult a întrebuințat-o în construcții, pentru că ea le conferea durabilitatea necesară. Piatra a fost experimentată mii de ani și agreată treptat de umanitate ca material de construcție împreună cu celelalte materiale obținute din natură. În piatră și cu ajutorul pietrei, omul a construit cetăți, biserici, primele locuințe, accesorii gospodărești, garduri și porți, fîntîni, poduri etc. Desigur, cel mai mult piatra a fost folosită în zonele în care ea se afla din belșug în natură.

Datorită prezenței zăcămintelor de calcar în localitățile din zona Orheiului Vechi, la sfîrșitul sec. XVIII - prima jumătate a sec. XX s-a constituit o arhitectură din piatră de o frumusețe rară, cum n-o mai are un alt popor.

Aceste zăcăminte de piatră au o structură calcaroasă, formată din granule uniforme. Ele fac materialul poros, ceea ce conferă calități prețioase acestui material de construcție. În plus, acest calcar are și calități estetice, cum nu le au alte tipuri de piatră de la noi. Se prelucrează relativ ușor, ceea ce permite obținerea suprafețelor plane mari, pe care cu ajutorul diverselor tehnici pot fi cioplite și scrijelate ornamente și motive, asemănătoare cu cele cioplite în lemn, dar mult mai rezistente în timp, ușor perceptibile în jocul de lumini și umbre. Piatra are culoare albă, ceea ce permite utilizarea ei în formă naturală, sau, după dorință, vopsirea elementelor arhitecturale cu var, căruia i se adaugă culori specifice tradiției locului. Multiplele calități ale pietrei au fost folosite din plin de către meșterii constructori, care au introdus treptat în decorul arhitectural din piatră ornamente răspîndite pe larg în creația populară.

Frumusețea și diversitatea elementelor arhitecturale era accentuată și de un colorit cromatic deosebit pe care îl realizau gospodinele caselor prin utilizarea de coloranți naturali și care evidenția caracterul pietrei, solemnitatea formelor construite din ea. Vopsindu-le și îngrijindu-le permanent, ele dădeau fiecărei case un aspect irepetabil.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea prelucrarea pietrei era în plină înflorire în satele Morovaia, Butuceni, Trebujeni, Brănești, Furceni, Jeloboc, Piatra. Aici s-a cristalizat tradiția stilpilor masivi de la fațada caselor, volumetrici, fie în formă de torsadă – funie răsucită pe verticală, cu forme expresive, adine sculptate, fie cu fusul octogonal în plan al coloanei verticale. Uneori acestea formau galerii deschise, alteori erau însoțiți de un parapet simplu, divizat de

un stilpușor intermediar. Formau o tradiție locală și stâlpii de la poartă cu sfere perfecte sau capete de oameni ușor stilizate, cioplite și situate în vîrf. Hogeagurile încununau casele de stuf ca niște coroane regești supraetajate, ajurate și sculpturale.

Deja în prima fază de dezvoltare a tradiției în epicentrul Orheiului Vechi, doar ca un exemplu de mare prestigiu social, își făceau astfel de case și unii gospodari din satele învecinate: Mașcăuți, Jăvreni, Răculești, Ivancea, Ișnovăț, Hîrtopul Mic, Ohrincea, Ustia. Case izolate sau gospodării întregi din piatră, au fost construite și la o distanță de peste 75 km. După primul și, mai ales, după cel de al doilea război mondial, extinderea tradiției în al doilea grup de sate, a devenit și mai intensă. Meșterii din primul grup de sate veneau să lucreze în cel de-al doilea propunînd modele de locuințe bine elaborate și piese arhitecturale vizibil modernizate și articulate noilor proporții ale caselor. În procesul extinderii zonei arhitecturii populare din piatră, a scăzut varietatea formelor, acestea deosebindu-se doar prin relief. Majoritatea caselor apărute în această perioadă au parapete dezvoltate. Concomitent a crescut înălțimea caselor de la 2,0 m - 2,25 m - la 2,80 - 3,0 m, ceea ce a dus în prima etapă la o desăvîrșire a proporțiilor coloanelor, la formarea parapetelor, dar și la simplificarea ornamentelor prin scrijelare, inclusiv la simplificarea decorului în ansamblu. A contribuit la această uniformizare și procesul dobîndirii pietrei prin metoda industrializării.

În ultima etapă de dezvoltare a arhitecturii în piatră elementele de decor aproape au dispărut, ceea ce a dus la pierderea monumentalității coloanelor. Iar prin anii '70-80 ai secolului al XX-lea moda caselor din piatră a început să dispară. Apăruseră verandele construite prin adaptarea lor la parapetele de la fațada caselor. Vechile galerii din piatră, fie că erau demolate în totalitate, fie că erau demontate doar fusurile cu capitelurile, iar ferestrele verandei erau adaptate perimetrului parapetului galeriei. Casele noi făcute în acea perioadă nu mai aveau nici măcar parapete lucrate artistic, totul reducîndu-se la un simplu perete.

În ultimul deceniu se resimte o revigorare a meșteșugului, în special, în ce privește confecționarea crucifixelor. Cu atît mai mult este important să fie prețuită munca meșterilor și, respectiv, să fie antrenați în această activitate și alți oameni, ajutîndu-i să diversifice produsele muncii lor. Continuitatea meșteșugului poate fi asigurată ridicîndu-i prestigiul, doar rezultatele ei durează peste decenii.

Meșteri aparte sau chiar comunități întregi de meșteri din centrele de prelucrare artistică a pietrii au căutat să-și individualizeze lucrările prin utilizarea masivă și adaptarea mai multor motive ornamentale din arta populară, devenite celebre. S-ar putea regăsi cu ușurință motive asemănătoare cu cele cioplite în lemn, țesute sau brodate. Meșterii au cunoscut foarte bine proprietățile plastice ale pietrei și au creat, au promovat un repertoriu de ornamente foarte distinct. Datorită specificului tradiției de a prelua același motiv și a-l șlefui la nesfîrșit, pînă ce el devine o operă de artă, arta pietrei și-a dobîndit propriile motive ornamentale care o fac deosebită.

Bineînțeles, meșterii ciopleau doar motivele ornamentale care aveau un conținut benefic, ușor înțeles de orice reprezentat al comunității. Aceste motive erau aducătoare de bine, prosperitate și fericire. Cioplite sau scrijelate pe construcții, ele trebuiau să creeze un spațiu de protecție în jurul locuinței și al gospodăriei oamenilor. Cele mai răspîndite și mai specifice motive arhitecturale țin de symbolismul soarelui și sînt reprezentate sub formă de rozete, cercuri concentrice, spirale de toate tipurile. Reprezentînd motive solare pe construcții, meșterii binecuvîntau aceste spații, pentru a fi prielnice vieții oamenilor. Generalizînd, trebuie să subliniem că cele mai utilizate ornamente la crearea decorului arhitectural, sînt

cele stilizate, pentru că ele se potrivesc destul de reușit nu numai structurii pietrei, dar și tectonicii arhitecturale a construcțiilor. Motivele geometrice simple, adaptate proporțiilor construcțiilor, sunt expresive și subliniază specificul materialului. Îmbogățesc reușit decorul și motivele vegetale foarte stilizate, realizate în tehnici diferite. Flori geometrificate, făcute cu ajutorul compasului, vaza cu flori, dar și pomul vieții - echilibrat stilizat, sînt scrijelate pe parapetele caselor, stîlpii porților, pe fațadele beciurilor. Iar vîrfurile stîlpilor porților, colțurile hogoagurilor, dar și partea de sus a parapetelor au flori sculptate din piatră, de la cele mai simple pînă la cele mai compuse. Și motivele de animale apar adesea în decorul arhitectural. Motivul leului, ca simbol al puterii și ordinii, era scrijelat pe parapetul de la fațada caselor sau sculptat pe vîrfurile stîlpilor de la porți. Pe vîrfurile hogoagurilor adeseori era sculptat cocoșul, pe porți este cioplit motivul hulubului, în vîrfurile stîlpilor de poartă, uneori este sculptat și mielul. Coarnele berbecului ca simbol al belșugului, sînt foarte frecvente la capitellurile coloanelor.

Din generație în generație, anumite motive au devenit o marcă distinctă a locului de origine a meșterilor. Aceasta însă nu însemna că ei încercau să constituie stiluri ce i-ar fi deosebit de cei din satele vecine, dimpotrivă, prin păstrarea fondului de bază al tehnicilor și motivelor, variațiile locale au îmbogățit fondul de bază, păstrîndu-i specificul tradițional. Uneori, deosebirea consta doar în preferarea anumitor motive geometrice decorative sau a anumitor forme arhitecturale. Fondul de bază al arhitecturii populare în piatră, reprezentat prin proporțiile volumetrice și planimetrie, a rămas comun.

În a doua jumătate a sec. XX, în rezultatul modernizării localităților rurale, răspîndirii pe larg a cimentului, betonului și utilizării foilor de ardeză în construcții, are loc degradarea treptată a arhitecturii în piatră și chiar a apărut pericolul dispariției acesteia. Iată de ce se impune necesitatea de a stopa procesul de distrugere a vechilor construcții, realizate în stil tradițional prin conservarea, restaurarea și renovarea lor și totodată de a utiliza elementele arhitecturii tradiționale la noile construcții pentru păstrarea coloritului arhitectural specific zonei. E necesar totodată, ca arhitectura din satele din preajma Orheiului Vechi să fie redescoperită în toate formele sale tradiționale, salvată pe unde mai poate fi salvată, reconstruită acolo unde se cere sau, chiar construită după vechile tipare, pentru a putea completa spațiul cultural al satelor cum era cu mulți ani în urmă. Ea poate constitui marea revelație a turiștilor care ar putea trăi zile de neuitat în civilizația pietrei.

II. Recomandări practice pentru susținerea tradițiilor arhitecturii seculare

Arhitectura în piatră se potrivește caracterului accidentat al reliefului specific zonei Răutului. Cu ajutorul construcțiilor din piatră căderile de teren au fost adaptate la necesitățile vieții comunităților. Toate terenurile mai prielnice pentru locuire au fost populate dînd naștere vechilor sate. Acestea au folosit piatră brută, dar și piatra prelucrată cu multă măiestrie artistică pentru a se încadra în specificul locului.

În prezent anturajul constituit de arhitectura populară din piatră poate fi restabilit în ansambluri mici în cadrul unei gospodării sau în ansambluri mari alcătuite din mai multe gospodării, care formează o mahala.

În cadrul gospodăriei, construcția principală este casa de piatră de tradiție orheiană. Această casă este construită pe temelii înalte de piatră, ca să fie protejată de apele ploilor, avînd parapet și șase sau opt stîlpi ornamentați. Accesul în casă se face cu ajutorul scărilor amplasate simetric față de axa casei.

Un tip aparte de casă din zona Orheiului, de o mare rezonanță cultural-artistică și importanță istorică privind cunoașterea etapelor de dezvoltare a arhitecturii populare este

casa în două nivele, cu foișor-cerdac (foto nr. 10, 16, 17). Asemenea locuințe în două nivele numite de localnici casă cu bașcă (bașca fiind o locuință de iarnă la demisol) și cerdac, sau casă cu cerdac și beci dedesubt, sînt cunoscute în literatura de specialitate drept casă de tip balcanic. Zona ținutului Orhei, parțial și ținutul Soroca de altădată, alcătuiesc astăzi limita de sus a arealului acestui tip de locuință. În evul mediu el era răspîndit în toate orașele moldovenesti de atunci Soroca, Bălți, Orhei, Chișinău, Suceava, Hîrlău, Iași, regiunea Vrancea etc.

Încadrarea firească a acestor case în panta nu prea abruptă a dealurilor cu foișorul cerdacului înălțat deasupra întrării în bașcă sau în gîrliciul beciului, care într-un fel sau altul parcă sublinia statutul social înalt al proprietarului, a produs în toate timpurile o impresie puternică asupra tuturor privitorilor. Ele rămîn încă destul de pitorești în peisajul rustic. Altele care au suportat refaceri, pot fi eliberate de anexe nevaloroase și readaptate proporțiilor inițiale.

Coloritul arhitecturii în piatră are o mare importanță. Așa cum s-a format tradiția locului, femeile preferau să vopsească cu var alb suprafețele mari ale pietrei. Tradițional, alături de alb erau folosite și alte culori care subliniau ornamentele cioplite ale decorului.

Actualmente, după finalizarea construcțiilor și a formelor mici din piatră se pot utiliza coloranți (pigmenți) pe bază de var respectînd măsura acestei tradiții, dînd prioritate albului, apoi indigoului (albastrului) cu toate nuanțele sale, și numai pentru suprafețe mici se pot utiliza celelalte culori. Vopselele de ulei nu sînt rezistente și nici nu se potrivesc specificului pietrei.

Alături de locuință este situat beciul avînd și el fațadă din piatră cu detalii arhitecturale realizate în aceeași manieră ca parapetul. În beci sînt păstrate rezervele de hrană și băutură, iar în gura lui adeseori este amplasată o mică bucătărie, specifică zonei, care impresionează vizitatorul. Construite din piatră brută, uneori nefetuite (foto nr. 51-55), cu cotloane (nișe) și rafturi pline cu borcane, gavanoase, oale și ulcele, cu legume puse la păstrare și poloboace de tot felul (putinele, butoaie), beciul, după ce este vizitat, devine un refugiu bun pentru o discuție bărbătească. El trebuie să păstreze misterul pe care l-a avut întotdeauna. Pe aproape de gura beciului, sub o streșină mai stau la păstrare teascul, căzile și alte vase pentru mustuit poama. Aranjate la vedere, ele emoționează privitorul și dau importanță gospodăriei. Alături pot fi stivuite în cîteva rînduri lemnele tăiate pentru foc, lîngă care se mai păstrează buturugi mari ce pot servi drept scaune. Pe aproape are rost să fie și un scrînciob pentru copii.

De cînd oamenii și-au redobîndit pămîntul au multe cereale, făină. O parte dintre care le păstrează în podul casei, iar porumbul – în sîsîiac. Ar fi bine să fie făcute măcar cîteva sîsiece împletite din salcie, cum se făceau cîndva. Poiata păsărilor sau coștireața, ocolul vitelor – toate sînt foarte necesare la gospodăria omului, dar este foarte important ca acestea să fie amplasate după casă.

Stîlpii porții și gardul care înconjoară gospodăria, completează acest complex, dîndu-i un caracter integru care se potrivește cu peisajul dealurilor pietroase din jurul satelor. Este foarte important să fie păstrat acest stil, în care piatra este dominantă, dar și lemnul, lutul, olanele și metalul sînt la locul lor. În aceste sate este valoroasă și structura hudîțelor întortocheate, trasate de veacuri, cu garduri clădite din piatră. Îngrijite, întărite, refacute pe unde mai trebuie, pentru a pune în valoare frumusețea zidului de piatră brută, ele sporesc pitorescul locurilor. Gardurile pot avea și streșini din olane vechi sau stîlpi din piatră dintre cei mai diferiți, pîrlazuri sau porțițe mici înscrise în curbările zidărilor.

În unele localități acest anturaj va putea fi reconstituit prin restabilirea elementelor de bază de decor arhitectural precum sînt galeriile caselor cu stîlpi de piatră, stîlpii de la poartă, dar și prin folosirea altor elemente în esență minore, care le completează reușit pe primele două.

Pentru a imprima gospodăriei un caracter autentic, unitar, se mai pot include firesc în inventarul ei uluce, treuci cioplite din piatră și folosite cîndva pentru adăpatul vitelor. Se vor găsi rosturile necesare pentru niște pietre de moară sau rîșniță păstrate din bătrîni. Este binevenită și restabilirea unor scaune la porți, făcute din lespezi lungi de piatră (foto nr. 91, 104). Sînt expresive și verticalele înalte din piatră naturală fixate pe la colțurile gardurilor în scopuri de protecție a lor (foto nr. 101,).

O deosebită atenție se va acorda aspectului exterior al fîntînilor. Este necesar să păstrăm imaginea originală a fîntînilor cu cumpănă și ciutură care au mai rămas în această zonă. Prezentăm ca exemplu fîntîni din satele Morovaia și Trebujeni (foto nr. 88, 91), generalizînd că fiecare fîntînă de acest fel, este foarte pitorească și că merită din plin să fie păstrată. Impresionează izvoarele construite în această zonă tot din piatră. Sînt izvoare puternice, cu uluce mari, acoperite, reușit gîndite ca arhitectură.

O componentă importantă a peisajului cultural al satelor din zona Răutului sînt cimitirele cu stîlpi funerari și cruci din piatră, de forme impresionante, avînd semne și inscripții valoroase ca informație istorică și culturală. Este foarte important să ne schimbăm atitudinea față de aceste monumente, să le recunoaștem valoarea, să le îngrijim, arătîndu-le în toată plinătatea calităților lor. În acest mod, vom reuși să atragem atenția altor cetățeni pentru ca și ei să îngrijească mormintele rudelor, făcînd din cimitir un loc al reculegerii și recunoștinței.

Așa cum remarcam mai înainte, recomandăm aceste modele arhitecturale de autentică valoare, întîi de toate, tuturor locuitorilor din satele Trebujeni, Butuceni și Morovaia care doresc să-și îngrijească gospodăriile, pentru a le face mai atrăgătoare. Dar ghidul poate servi în calitate de îndrumar bun și în activitatea primăriei, împrînzătorilor, arhitecților și constructorilor de meserie.

Autoritățile publice locale sînt încurajate să recurgă în practica lor de sistematizare a localităților la acest îndrumar, pentru a recomanda modele cît mai reușite pentru amenajarea spațiilor rurale: gospodării, drumuri, fîntîni, poduri, instituții publice, izvoare etc. Pentru a stimula cetățenii să respecte, să îngrijească și să îmbogățească vechea arhitectură de piatră, primăria poate anunța concursuri anuale, cu premii speciale pentru cei care respectă spiritul arhitecturii tradiționale din zonă. Poate fi premiată o gospodărie veche păstrată integral, alta renovată, păstrînd la maxim vechea arhitectură cu reconstrucții care completează elementele lipsă. Un alt concurs poate stimula gospodării care construiesc pe nou, folosind cît mai eficient și inventiv tradițiile arhitecturii populare din zonă.

Actualmente, în sate au apărut unele unități comerciale destinate deservirii publicului: baruri, magazine, terase, construite cu materiale moderne, de cele mai multe ori cu o arhitectură improvizată care nu are nimic în comun cu tradiția locului. Este foarte important ca și aceste unități să contribuie la continuitatea tradițiilor arhitecturii locale, precum o continuau asemenea unități comerciale în anii 30 ai sec. XX, pentru că ele sînt destinate publicului. Recomandăm patronilor care au asemenea unități comerciale amplasate în zonă, să se reorienteze spre arhitectura tradițională, pentru ca aceste construcții să capete un aspect exterior mult mai estetic și atractiv. Este necesar ca ele să fie readaptate, cel puțin, prin reconstrucția fațadelor și acoperișului, încît să fie purtătoare de tradiție locală. Desigur,

pentru o reușită evidentă a reconstrucției este utilă consultația arhitectului cunoscător de tradiție.

Proprietarii de pensiuni rurale sau cei care vor să se includă în deservirea turiștilor sub diferite forme, sînt îndemnați să-și amenajeze gospodăriile într-un stil cît mai atractiv pentru turiști, folosind la maxim tradițiile arhitecturale locale și materialele aflate la îndemîină: piatra brută și prelucrată, lemnul, nuielele, stuful, lutul, nisipul, prundișul etc., creînd cu ajutorul acestor materiale cunoscute efecte scontate. Includerea unităților comerciale în sistemul de deservire a vizitatorilor, în special, a turiștilor, presupune pe lîngă deservirea principală și oferirea obligatorie a accesului la grupul sanitar (WC cu apă), care trebuie să fie modern, iar la exterior să corespundă specificului locului. Reamintim aici că grupul sanitar trebuie să se afle la o distanță mai mare de 50 m de fîntînă, iar apele reziduale vor fi colectate într-o fîntînă special amenajată pentru reciclare.

Pentru cei care au moștenit sau au procurat o gospodărie veche și vor s-o modernizeze, este foarte important să gîndească și să cîntărească mult ce-i mai bine să facă din ea. După ce vor stabili ce casă (ca mărime, planimetrie etc.) își doresc, este necesar să consulte un arhitect pentru executarea proiectului. E posibil ca acest proiect să utilizeze în chip modern elemente ale arhitecturii tradiționale din piatră, adică această construcție să se înscrie în tradiția locală, făcînd-o cît mai interesantă. În același mod vor fi construite garajul, accesoriile gospodărești, gardul, porțile de acces, fîntîna etc. Astfel, întreaga gospodărie va fi înscrisă în contextul tradiției, neignorându-se desigur nici celelalte construcții ale vecinilor, cît și amplasarea generală în contextul localității.

Doritorii de a construi case noi în mediul rural ar putea comanda un proiect de casă, care ar respecta arhitectura populară sau, cel puțin, ar fi în stilul ei. Acest ghid oferă suficiente modele de diferite construcții și elemente arhitecturale. Se pot crea gospodării cu un stil clar definit, foarte valoros. Desigur, este necesar să avertizăm eventualii utilizatori ai acestui ghid asupra durabilității celor construite. Încercați să construiți locuința și celelalte accesorii gospodărești cît mai trainic, acoperind de la bun început suprafețele mari cu piatră naturală, pentru ca gospodinelor să le vină mai ușor a le întreține, fără să fie nevoite a le vopsi periodic. Utilizarea diferitelor varietăți de piatră de Orhei în fețuirea caselor noi ar fi binevenită, important este găsirea alternanței care i-ar conferi noului edificiu durabilitate, dar și încadrare reușită în spiritul tradiției locului.

Procesul modernizării satelor noastre este uneori privit ca o sfidare a tradiției. Spre exemplu, prin anii '80 s-a lansat problema trasării drumului central prin comuna Trebujeni, de altfel, singurul drum principal al satului, format timp de secole prin alinierea tuturor gospodăriilor la el. Drumul era sinusoidal, multe gospodării aveau construcții cu o latură situate pe linia roșie a străzii. Satul era pitoresc avînd specificul satelor care au creat civilizația pietrei la noi. Cînd inginerii au proiectat un drum rectiliniu, adaptat transportului de mașini, a fost distrusă vechea structură armonioasă a drumului central. Au trecut cîteva decenii de atunci, decenii marcate de ritmuri moderne ale construcțiilor, dar și acum se observă urmele violente ale acestui drum. Satul a pierdut mult din atractivitatea sa turistică. Și pentru că modernizări ale satelor din zona Răutului vor mai fi programate și de acum încolo, ținem să sugerăm autorităților publice locale că există și alte modalități de împăcare ale modernității cu tradiția. Este important să creăm o infrastructură modernă, fără de care dezvoltarea turismului în zonă este de neconceput. Însă la fel de important este să păstrăm integral fără mutilări monumentele culturale de dragul cărora turiștii vin în zonă.

Anunțarea concursurilor pentru elaborarea proiectelor de construcție sau amenajare în localitățile de mare interes turistic este o condiție obligatorie a garantării acestor rezultate.

Ghidul se cere a fi un instrument util și pentru autoritățile publice raionale și de stat care au responsabilitatea coordonării și aprobării proiectelor de construcție și reconstrucție a imobilelor din zona Orheiului Vechi. Acestea ar putea promova o politică culturală clar orientată spre păstrarea tradițiilor locale, dar și spre susținerea construcțiilor moderne cu elemente tradiționale de arhitectură.

Arealul arhitecturii în piatră din zona Orheiului

1. Partea centrală a s. Trebujeni în 1968, înainte de reorganizarea drumurilor (fotografie din Arhiva Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală, în continuare Arhiva MNEIN)

2. Vedere actuală a hudișelor din Trebujeni

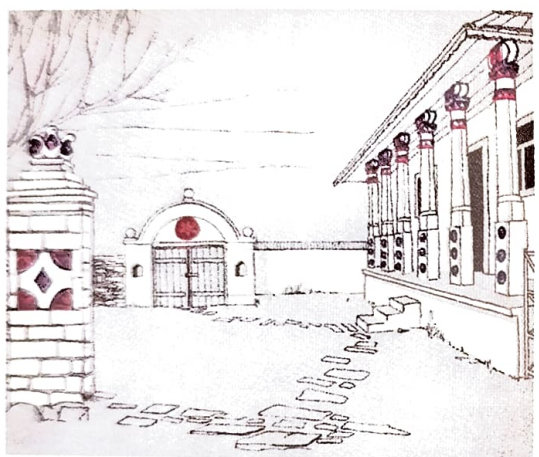

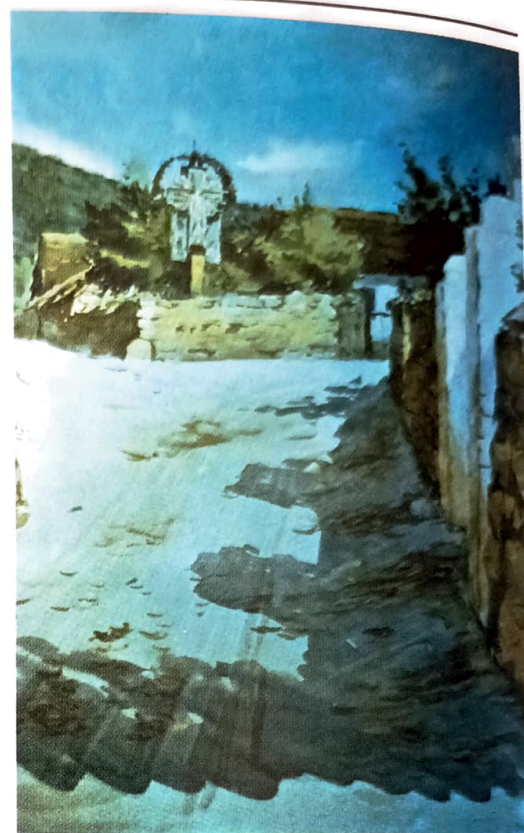
- 3. Casă cu bașcă din s. Trebujeni
- 4. Fronton, s. Morovaia
- 5. Casă cu terasă și coloane de lemn, s. Trebujeni, sf. sec. XIX
- 6. Casă în două nivele, pentru două familii, s. Morovaia, 1910

- 7. Casă cu bașcă, Complexul Muzeal "Orheiul Vechi", s. Butuceni, mijl. sec. XIX
- 8. Curtea unei gospodării tipice pentru aceste sate
- 9. Casă din zona Orheiului cu garduri din nuiele, anii 50 sec. XX
- 10. Casă cu foișor, s. Trebujeni, prima jum. a sec XIX

- 11. Casă de locuit, s. Morovaia, anii '40 ai sec. XX
- 12. Hudicioară din s. Trebujeni, 1947 (acuarelă, Arhiva Institutului de Etnografie" Mikluho-Maklai", or. Moscova)
- 13. Casă cu coloane, fără parapet, s. Trebujeni, anii '50, sec. XX

14. Meșterul cioplitor în piatră Alexandru Lisnic din Brănești, cel care a împodobit multe case în aceste sate (Foto: Mihai Potârniche, 10.09.1983, Arhiva MNEIN)

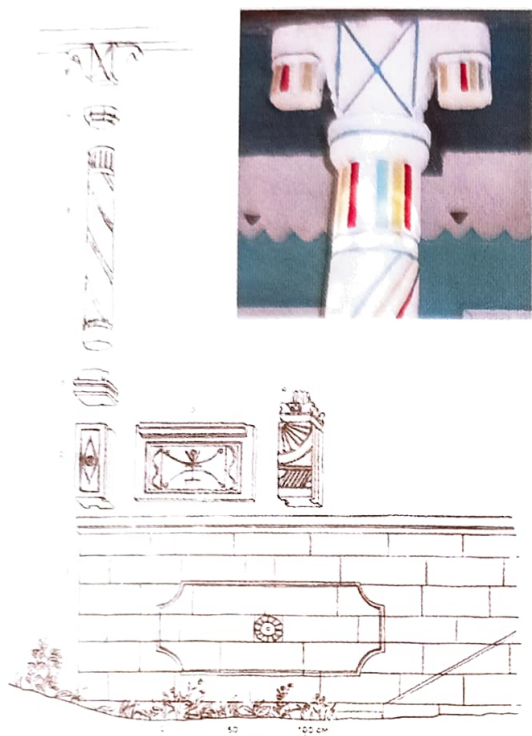

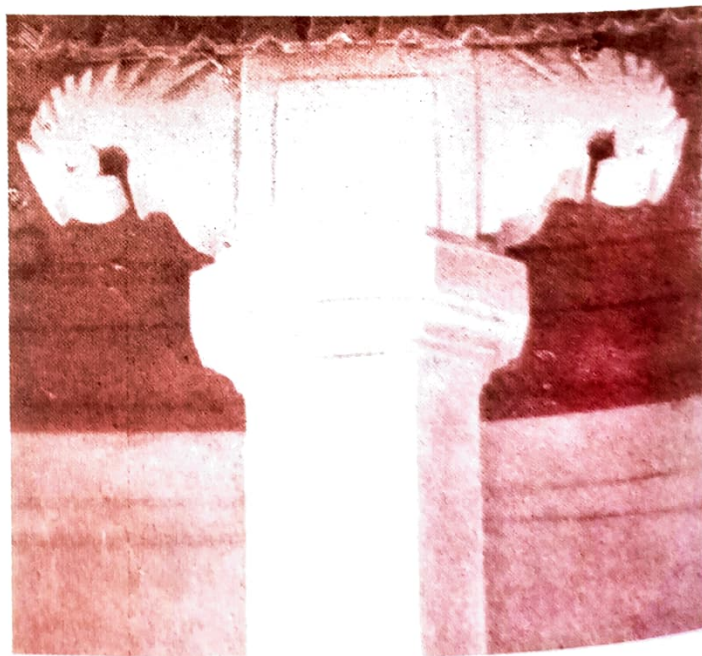
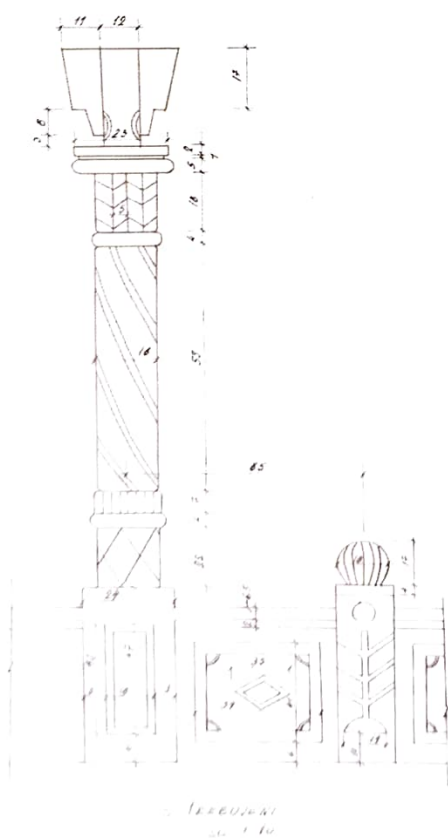
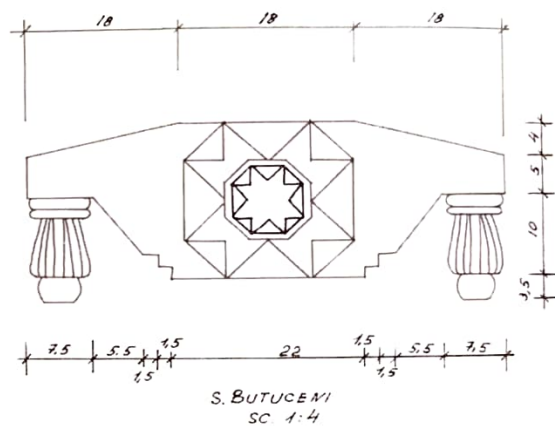
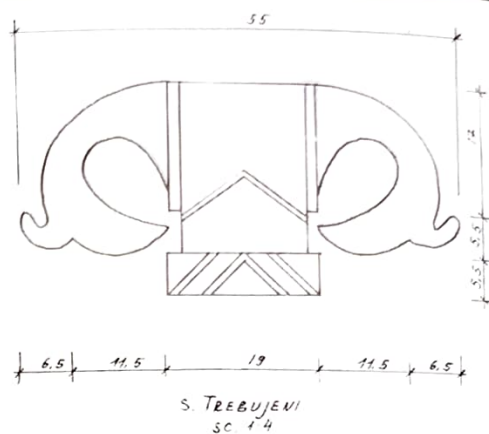
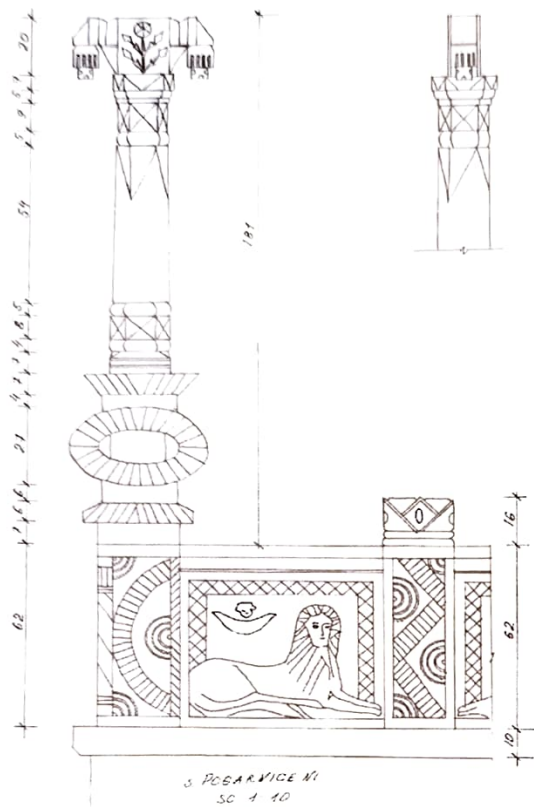
15. Casă cu bașcă, Complexul Muzeal "Orheiul Vechi", s. Butuceni, mijl. sec. XIX
16-17. Casă cu foișor, s. Trebujeni, construită la mijl. sec. XIX

18-19. Casa lui Ion Babenco, s. Trebujeni, construită în 1910
20. Una dintre cele mai vechi case - cu coloane construită în sec. XVIII, s. Trebujeni

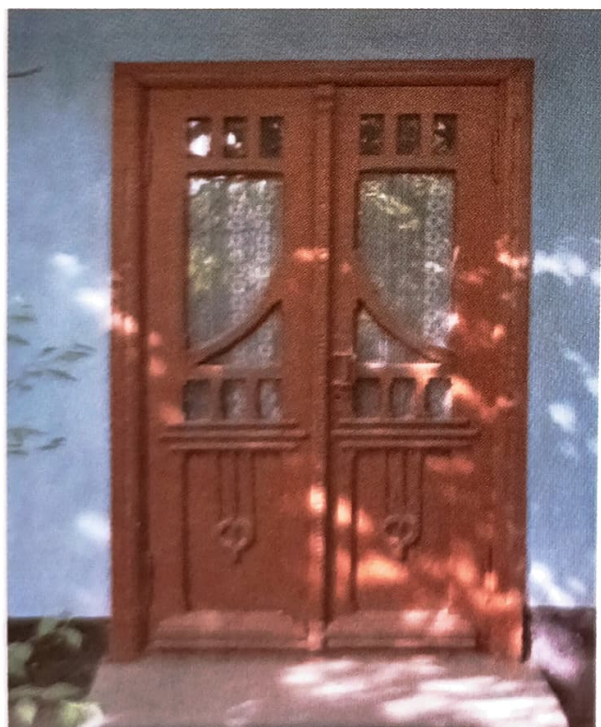
21. Elementele constitutive ale unei coloane din piatră; 22. Capitel al unei coloane din piatră, s. Butuceni
 23. Casa Teodosiei Roșcovan din s. Trebujeni, sfârșitul sec. XIX 24. Casa lui Ion Portărescu
 din s. Butuceni, anii 30-40 ai sec. XX

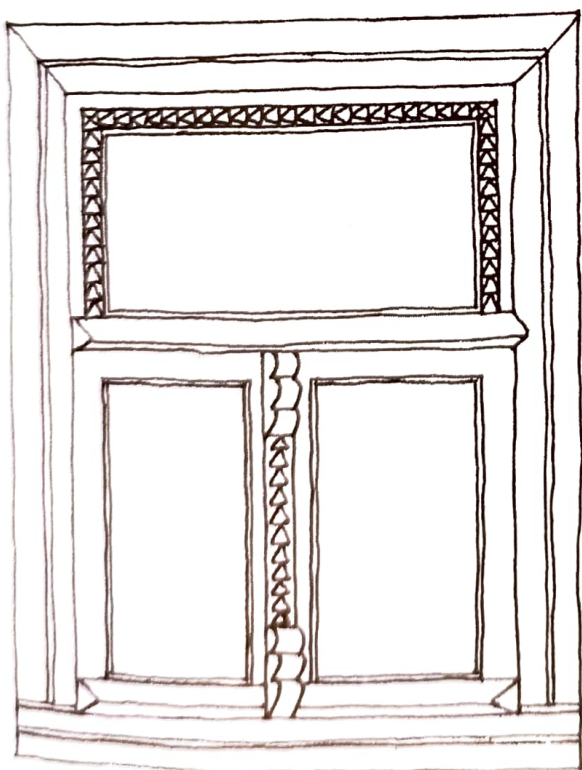
25-29. Modele de coloane și capiteli cu diverse motive

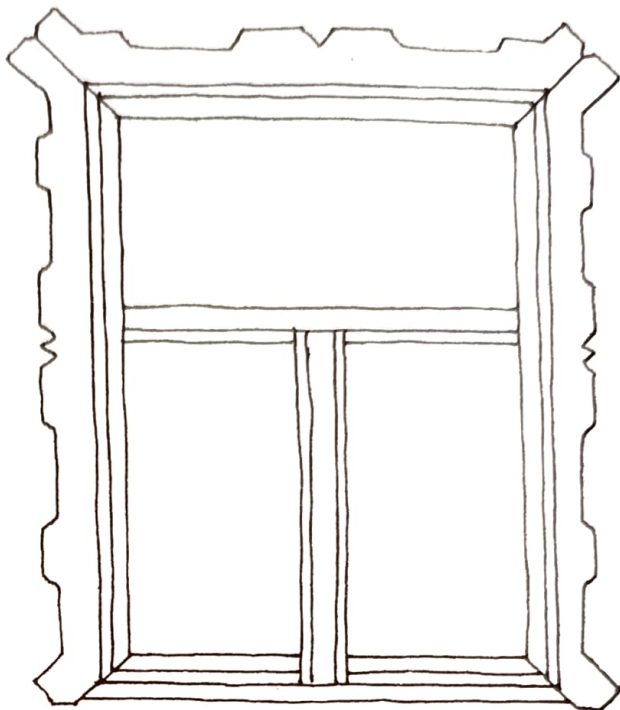
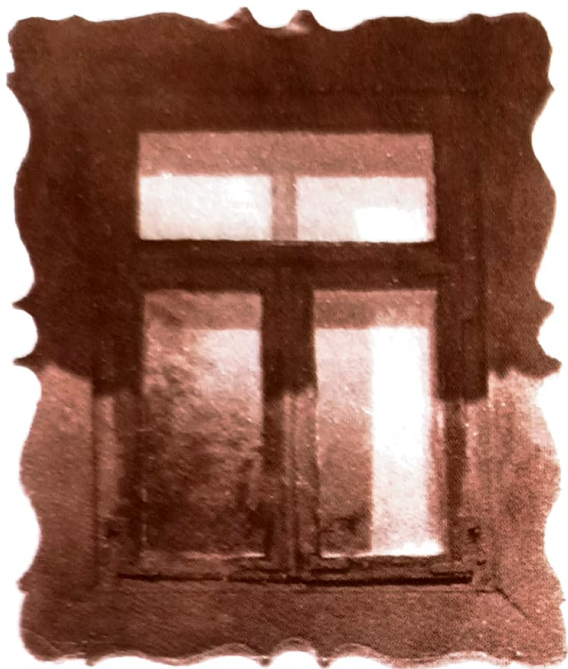
30-33. Uși vechi din prima jumătate a sec. XX

34-37. Uși vechi din prima jumătate a sec. XX

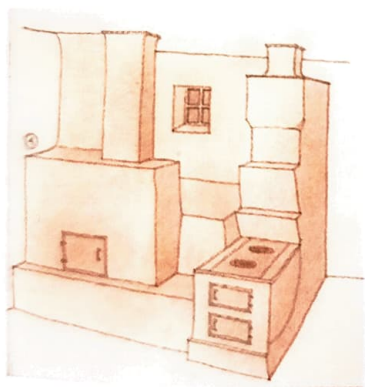

38-41. Ferestre din prima jumătate a sec. XX

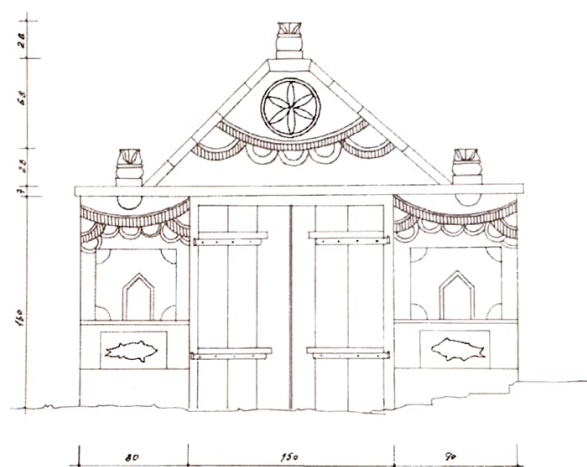
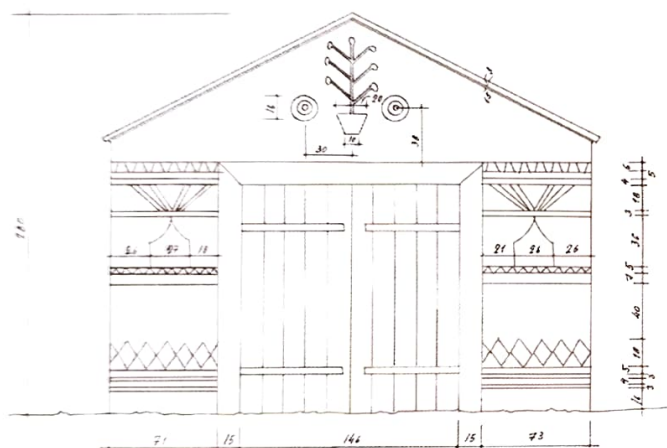
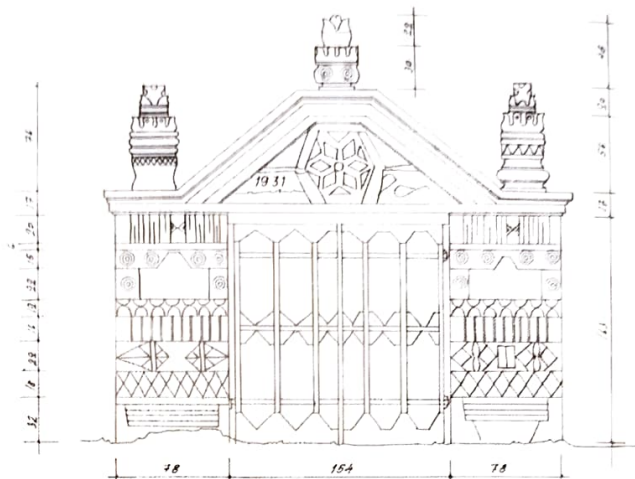
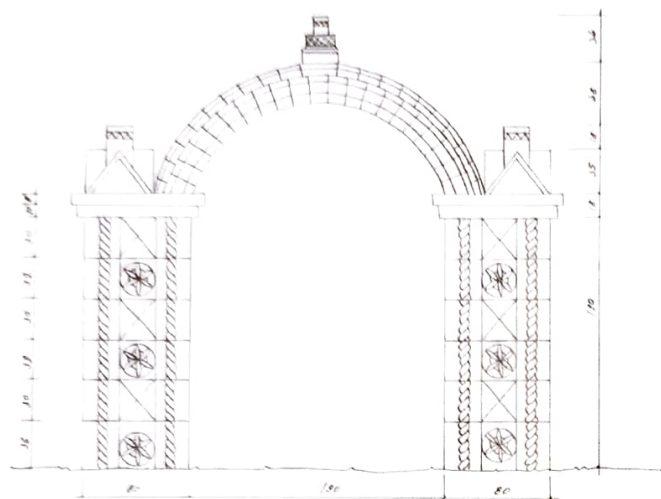

42-43. Ferestre din prima jumătate a sec. XX

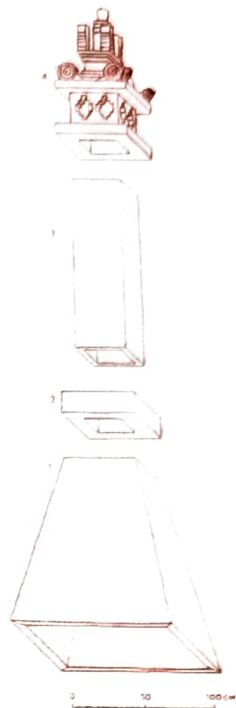
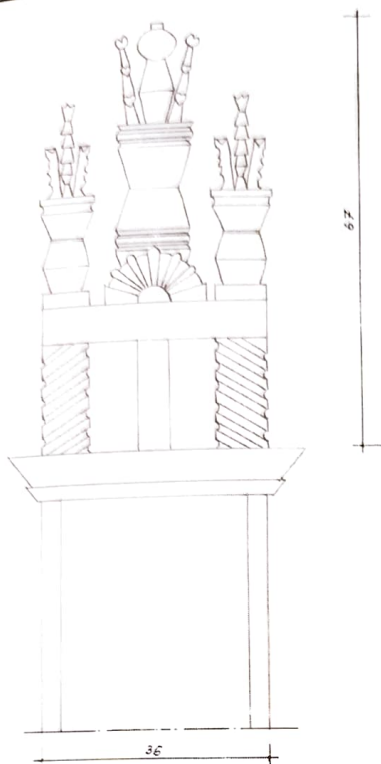
44. Model de ferestre (foto Mihai Potârniche, Arhiva MNEIN)

45-47. Interiorul casei Teodosiei Roșcovanu, Trebujeni
 48. Cuptor tradițional din bașca muzeificată a Complexului Muzeal "Orheiul Vechi", s. Butuceni, sf. sec. XIX
 49. Model vechi de cuptor
 50. Mășterea populară Teodosia Roșcovan

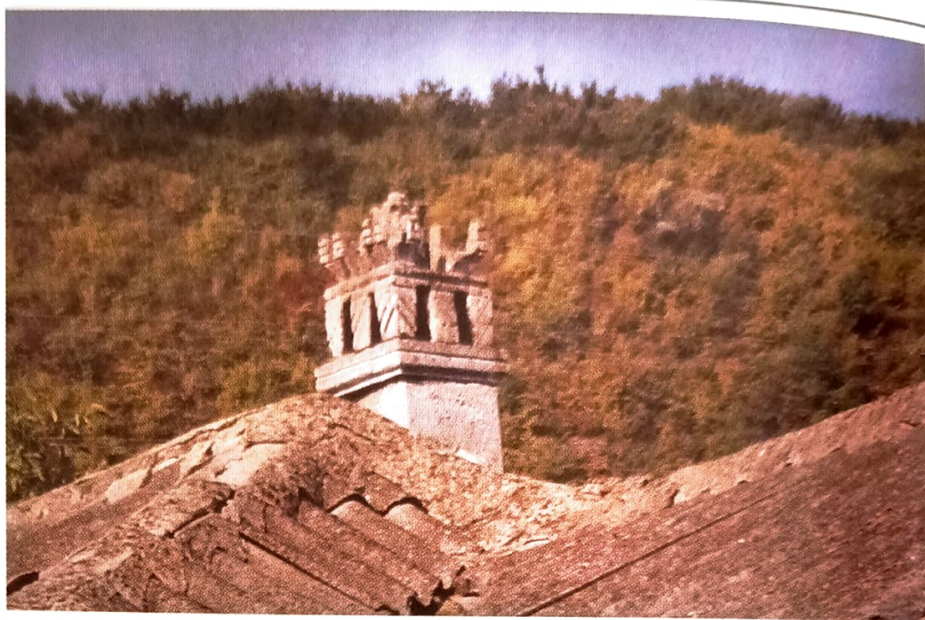
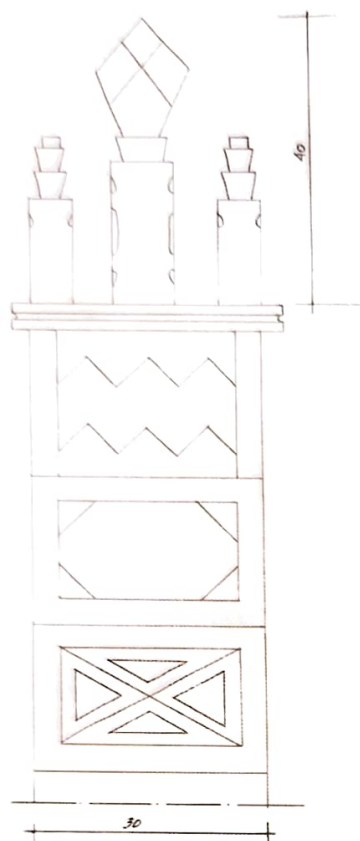
51-54. Modele de fațade de gârliciuri de beciuri bogat decorate cu motive vegetale, sf sec. XVIII- încep. sec. XX; 55. Beci, s. Trebujeni, sec. XX; 56. Beci cu bucătărioară improvizată în gura gârliciului, casa Nicolae Buzilă, s. Trebujeni, anii 50, sec. XX;

57. Model de hogeac folosit în prima jum. a sec. XX, s. Morovaia (desen, Arhiva Națională a Moldovei);

58. Părțile constitutive ale unui horn încununat de hogeag decorativ, prima jum. a sec. XX

59. Hogeag decorativ simplu, s. Trebujeni, sec. XX

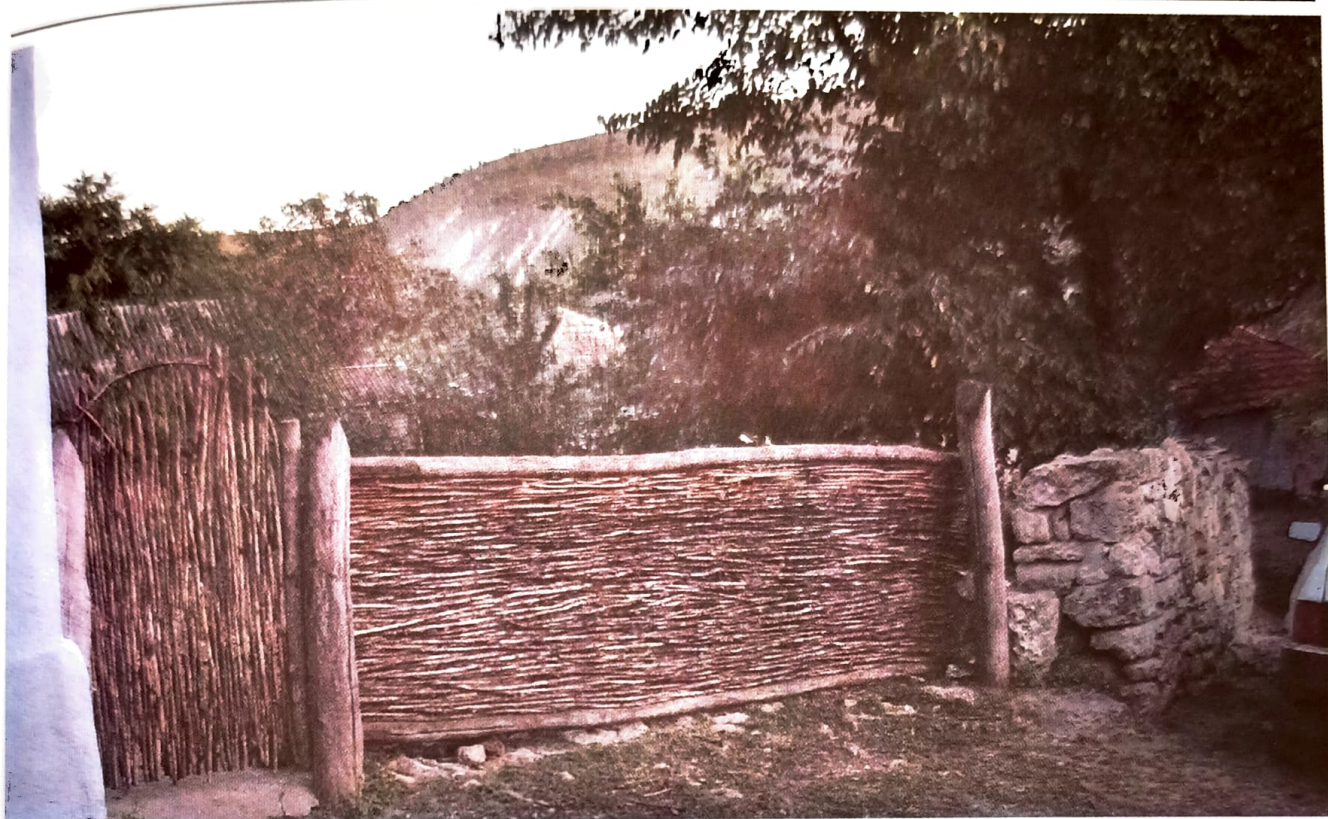

60. Model de hodgeag, s. Morovaia, prima jum. a sec. XX
(desen, Arhiva Națională a Moldovei)

61. Model de hodgeag, s. Butuceni, prima jum. a sec. XX

62. Model de hodgeag, s. Trebujeni, încep. sec. XX

66. Cușcă pentru câine improvizată dintr-o lespede masivă de piatră

63. Poartă tradițională împletită din nuiiele, s. Butuceni

64. Poiată pentru păsări clădită din piatră, s. Butuceni, prima jum. a sec. XX

65. Sîșiiac împletit din nuiiele tipic pentru această zonă în sec. XIX, prima jum. a sec. XX (foto de arhivă)

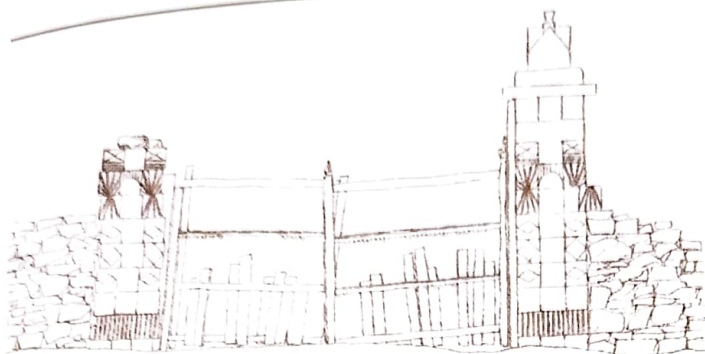

67. Rîșniță tradițională, s. Butuceni

68. Rîșniță lângă bașcă, Complexul Muzeal
"Orheiul Vechi", s. Butuceni

69. Coloane de piatră reutilizate la improvizarea
unui șopru, s. Butuceni

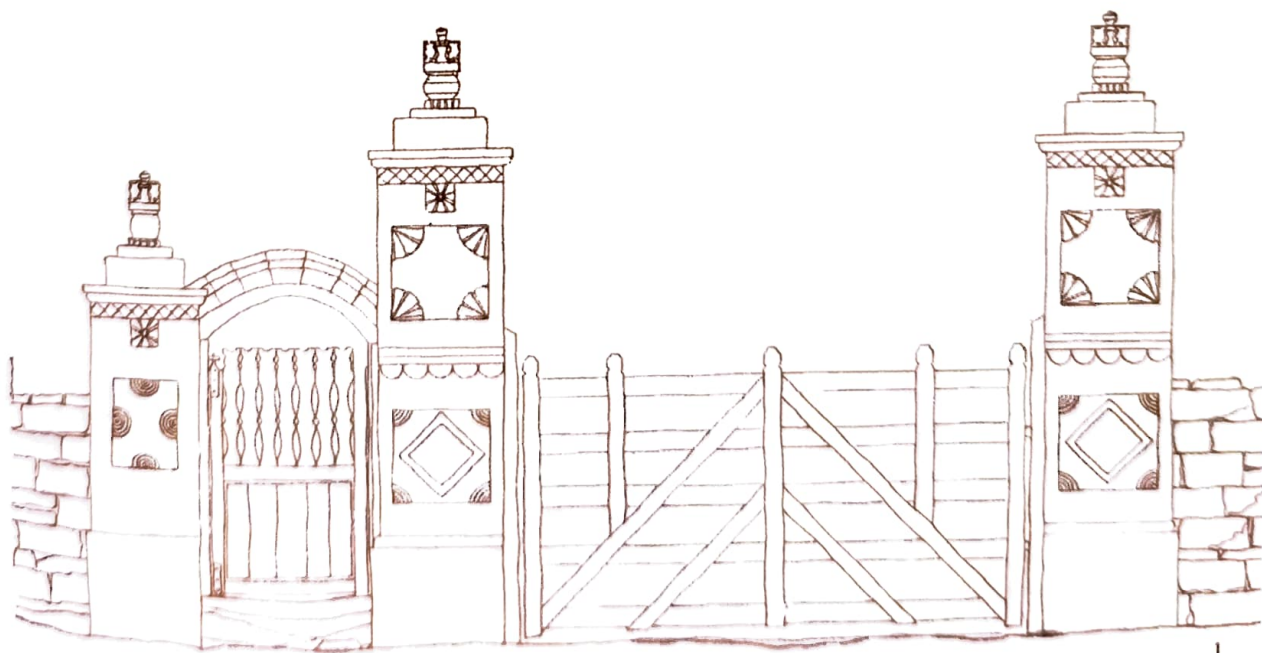

70, 73. Modele de porți vechi tipice pentru sec. XIX (desen, Arhiva Națională a Moldovei)

71. Porțiță înglobată în zidăria gardului, s. Trebujeni

72. Element arhaic decorativ a unui pilon masiv de piatră, casa familiei Golia, s. Trebujeni, sec. XIX

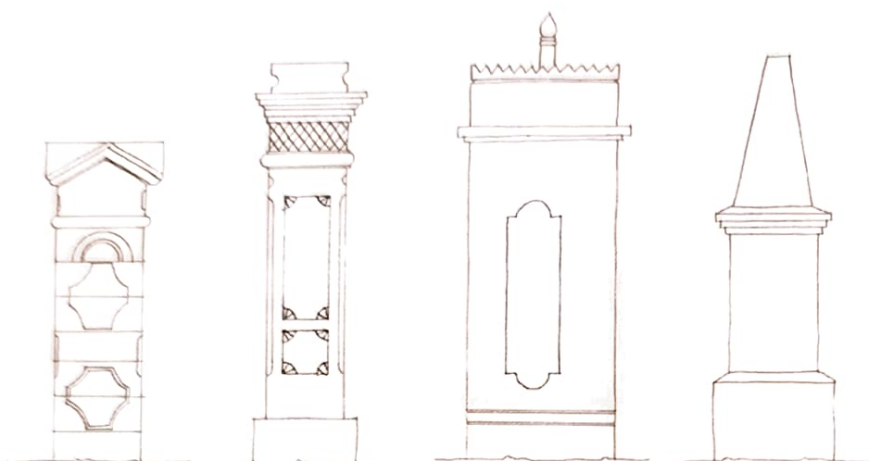

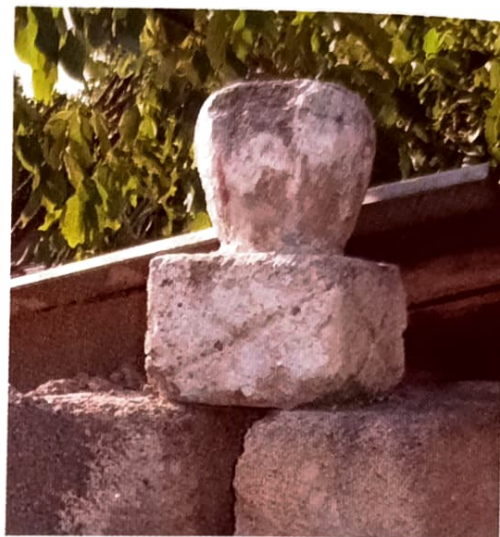
74. Stâlpi cu motive vechi, s. Butuceni, sec. XIX
75-76. Modele de stâlpi

77-81. Porți și porțițe, s. Trebujeni

Sc. 1 20

82. Modele de stâlpi (desen, Arhiva Națională a Moldovei)
 83. Vîrful unui stîlp de piatră avînd chip de om
 84-85. Porți tradiționale, s. Butuceni, prima jumătate a sec. XX

86. Reutilizarea unui colac de fântână în amenajarea curții unei gospodării, s. Butuceni

87. Model de izvor

88. Fântână tradițională cu ciutură și colac din piatră, s. Morovaia, sec. XVIII-XIX

89. Izvorașul medieval din s. Trebujeni, sec. XVI

90, 92. Modele de izvoare acoperite, sec. XIX
91. Fântină cu cumpănă și colac vechi, s. Trebujeni, sec. XIX

93-96. Modele de garduri din piatră

97. Gospodărie tipică
împrejmuită cu gard de
piatră, s. Trebujeni

98. Gard de piatră cu
acoperiș din pietre
masive, s. Butuceni

99. Gard arhaic
încorporând blocuri mari
de piatră, s. Butuceni

100. Stilp de poartă
cu elemente arhaice
tipice sec. XVIII-XIX, s.
Butuceni

101-103. Diverse procedee de clădit piatra
în garduri, s. Butuceni

104. Hudiță tipică, s. Trebujeni

105-107. Pietre funerare tradiționale din cimitirul
s. Butuceni

108-110. Pietre funerare tradiționale din cimitirul
s. Butuceni

111-114. Pietre funerare tradiționale din cimitirul
s. Butuceni

PNUD este rețeaua globală a Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, care promovează schimbarea și conectează țările la surse de cunoștințe, experiență și resurse pentru a ajuta oamenii să-și construiască o viață mai bună. Prezent în 166 de țări, PNUD conlucrează cu ele în identificarea soluțiilor proprii pentru realizarea sarcinilor de dezvoltare la nivel global și național. În timp ce țările își dezvoltă capacitățile locale, ele beneficiază de experiența experților PNUD și partenerilor săi.

